

«بررسی اصل تقدم تزکيه بر تعليم»

برداشتی از دیدگاههای تربیتی حضرت امام خمینی (قدس سره)

هاشم ندایی

عضو هیات علمی دانشگاه امام حسین (ع)

گروه علوم تربیتی

چکیده: در آغاز به علت انتخاب این موضوع از دیدگاه حضرت امام خمینی (قدس سره) اشاره و سپس به عنوان مقدمه ورود به بحث، تعریف واژه‌های تزکيه و تعليم (پرورش و آموزش) و اصول تعليم و تربیت آورده می‌شود. اصل بحث نیز در سه بخش با عنوانهای: کلیات، نقش مثبت اعمال این اصل، زیان ناشی از عدم اعمال این اصل در نظام تعليم و تربیت، مورد بحث قرار گرفته، در پایان نتیجه‌گیری مختصری به عمل خواهد آمد.

علت انتخاب موضوع:

درباره انتخاب این عنوان لازم به یادآوری است:

الف - چنانکه می‌دانیم حضرت امام خمینی (س) در طول حیات پر برکت خویش همواره به عنوان یک فقیه، حکیم، استاد، مربی و مرشد گرانقدر به تعليم و تربیت اشتغال داشته‌اند. لذا

دیدگاه‌ها و تجربه‌های عملی ایشان می‌تواند به عنوان یکی از منابع غنی در این زمینه مورد استفاده مراکز علمی و آموزش قرار گیرد و راهگشای نظامهای تعلیم و تربیت گردد.

ب - ما فرزندان انقلاب، نه تنها حضور خویش را در صحنه‌های گوناگون فرهنگی، سیاسی، نظامی، علمی، و ... و امدار آن بزرگوار هستیم، بلکه تمام هستی عزتمندان را نیز مرهون آن روح بلند می‌باشیم، لذا سخت وظیفه داریم که «افکار و اندیشه‌های» حضرتش را در همه زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، علمی و ... به شیوه‌های گوناگون، بویژه در سطح دانشگاه‌ها و مراکز علمی مطرح نموده، در حدّ توان ناچیز خود، با پی‌گیری دو هدف، به ترویج آن بپردازیم، اول بهره گرفتن از دیدگاههای راهگشای آن حکیم الهی برای تداوم انقلاب اسلامی و پربار ساختن فرهنگ جامعه، دوم رویارویی با توطئه بزرگ توطئه‌گران که در پی کم‌رنگ کردن یا به فراموشی سپردن افکار و اندیشه‌های بلند و غنی این تلاشگر بزرگ قرن هستند.

در همین راستا و بدین امید، اینجانب با کمی توشه‌ای که دارم، به قول مرحوم جلال‌آل احمد خطر کرده و از دریای معارف ایشان قطره‌ای برگرفتم، (و این کار فقط مفتاحی است در مصباح و کمبودها متوجه اینجانب است، لذا از آن روح ملکوتی پوزش می‌خواهم) امید است ان شاء الله استادان فاضل و دانشجویان خلاق در این راه، گام‌های بلندی بردارند تا حق مطلب، آن چنان که شایسته آن بزرگوار است ادا گردد.

مقدمه: تعریفهای تزکیه، تعلیم و اصول تعلیم و تربیت:

۱- تزکیه (پرورش):

تزکیه از ماده زکّا - یزکو به معنی افزایش و پاک شدن است و در اصطلاح به معنای تهذیب به کار می‌رود به عبارت دیگر پیراستن نفس از بدی‌ها و آلودگی‌ها است، که این خود باعث رشد و تعالی انسان می‌شود، مانند زکّاة، استاد علامه طباطبائی (ره) در تفسیر آیه دوم از سوره جمعه درباره تزکیه می‌فرماید: التزکیة تفعیل من الزکّاة بمعنی النّموا الصالح الذی ینلازم

الخیر و البرکة^۱ ترجمه: کلمه تزکیه که مصدر (یزکی) است، از باب تفعیل است که معنای نمو صالح را می‌دهد؛ با نموی که ملازم خیر و برکت باشد.

۲- آموزش (تعلیم):

آموزش ایجاد عوامل و زمینه‌ها و شرایط مناسب است تا دانش پژوه واجد دانشی گردد. استاد محمدتقی جعفری در تعریف آموزش و ارتباط آن با پرورش می‌نویسد: آموزش عبارت است از فراگیری؛ فراگیری واقعیاتی که بهترین وسیله روشنایی مسیر زندگی است با ابعاد مادی و معنوی. پرورش، گردیدن است و گردیدن اگر چه به فراگیری نیازمند است ولی عین آن نیست، بلکه تحوّل و دگرگونی در «من» یا حداقل ذر عناصر فعال اساسی من است.^۲ البته باید توجه داشت که معمولاً تعلیم و تربیت (تزکیه و تعلیم) با هم صورت می‌گیرد و نمی‌توان این دو را جدا کرد؛ چنان که واژه تعلیم و تربیت در مقابل Education مطرح شده است^۳ (و با واژه Training به معنی عادت^۴ دادن و یا کارآموزی^۵ فرق دارد).

۳- تعریف اصول تعلیم و تربیت:

یکی از مباحث مهم در تعلیم و تربیت بحث «اصول» است (از جمله مباحث در این زمینه اهداف، روش‌ها، محتوی، مبانی، منابع، ویژگیها، و ... است) لذا به تعریف آن می‌پردازیم تا در نتیجه‌گیری مقاله مورد استفاده قرار گیرد. از میان تعریفهای مختلف تعریفی که استاد، دکتر شریعتمداری ارائه نمودند، جامع‌تر است. به نظر ایشان اصول تعلیم و تربیت عبارت است از «مفاهیم، نظریه‌ها و قواعد نسبتاً کلی که در بیشتر موارد صادق است و باید راهنمایی مربیان و معلمان، مدیران، اولیای فرهنگ، والدین دانش‌آموزان در تمام اعمال تربیتی باشد.

۱- تفسیر المیزان عربی جلد ۱۹ ص ۲۶۵

۲- تفسیر نهج البلاغه جلد ۱۷ - صفحه ۱۵۰

۳- مجله پژوهش شماره ۶ و ۷ ص ۳ استاد دکتر شریعتمداری و واژه نامه آموزش و پرورش مرکز اسناد و

مدارک علمی ۱۳۶۲

۴- کتاب اصول و فلسفه تعلیم و تربیت / استاد دکتر شریعتمداری.

۵- واژه نامه آموزش و پرورش

این اصول بر تعلیم دینی، تحقیقات روانشناسی، جامعه‌شناسی، فرهنگ و نظرات مریسان بزرگ مبتنی است.^۱

بخش اول: کلیات:

اکنون با در نظر داشتن این مقدمات به بررسی نظرات امام راحل (س) می‌پردازیم؛ چنان که قبلاً نیز اشاره شد، اگر چه آموزش به گونه‌ای تربیت است و لازمه هر تربیت و تزکیه‌ای نیز کسب آگاهی است و این دودر عمل از یکدیگر جدا نیستند و توأمان صورت می‌گیرند، اما از نظر حضرت امام (ره) و بر اساس آیات قرآنی^۲ «تقدم و اولویت با تزکیه و تربیت» است.

۱ - علت مقدم ذکر شدن تزکیه بر تعلیم در قرآن کریم:

حضرت امام خمینی (ره) با استناد به دو آیه از قرآن، که در هر دو، کلمه یُزَكِّیهِمْ قبل از یُعَلِّمُهُمْ آمده است، بر علت این تقدم و تأخر اشاره فرموده، نکات پر ارزشی را بیان می‌فرماید:

اولین آیه مورد استناد «وَ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ يُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ...^۳ است، ایشان خاطر نشان می‌فرمایند: «خدای تبارک و تعالی می‌فرماید که من منت گذاشتم بر مردم به اینکه پیامبری را فرستادم که آیات مرا برای مردم تلاوت کند و یزکیهم و یعلمهم الكتاب والحكمة... (خداوند) تزکیه را مقدم ذکر فرموده از علم و حکمت، باید توجه داشت که آیات شریفه قرآن در هر ذره ذره از آن نکاتی هست، بی جهت این طور نیست که مثل یک نویسنده باشد که مقدم و مؤخر بودنش ممکن است در نظر نباشد»^۴.

پس مسأله مقدم ذکر شدن تزکیه در قرآن به جهت اهمیت آن است و باید مورد دقت نظر

۱ - کتاب اصول و فلسفه تعلیم و تربیت / دکتر شریعتمداری صفحه ۱۱

۲ - قَدْ أَلْفَحَ مَنْ تُزَكِّي (آنکه خویشتن را تزکیه کرده رستگار شد) قرآن کریم / سوره اعلی / آیه ۱۴

۳ - قرآن کریم / سوره آل عمران / آیه ۱۶۴

۴ - کتاب راه امام از کلام امام - دفتر ۲۲ (فرهنگ و تعلیم و تربیت) صفحه ۳۰۵

قرار گیرد و نباید سطحی از کنار آن گذشت.

حضرت امام (ره) در یکی از سخنرانیهای خود با استناد به آیه دوّم از سوره جمعه (هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) می فرماید: «تزکیه مردم در اینجا مقدم بر تعلیم و حکمت است. تزکیه و تربیت را ذکر فرموده تا اینکه آنان تزکیه و پاک شوند، آنگاه حکمت را بر آنان عرضه دارد و تعلیم کند، سازندگی روحی مقدم بر همه است»^۱.

(در این دو آیه که ذکر شد منظور از تعلیم کتاب عبارت است از بیان الفاظ آیات و تفسیر آنچه مشکل است. و اما در مقابل آن تعلیم حکمت است که آن عبارت است از تعلیم معارف حقیقه‌ای که قرآن آنها را در بر دارد)^۲.

نکته: در سوره بقره آیه ۱۲۹ از قول حضرت ابراهیم و حضرت اسماعیل آمده است که ... ربنا و ابعث فیهم رسولا منهم یتلوا علیهم آیاتک و یعلمهم الکتاب و الحکمة و یزکیهم. که در این آیه بر خلاف دو آیه ذکر شده که استناد حضرت امام (ره) بود، تزکیه بعد از تعلیم کتاب و حکمت آورده شده است. در رفع این ابهام، بیان علامه طباطبائی (ره) در تفسیر آیه دوم سوره جمعه عیناً آورده می شود. ایشان می فرمایند: «و قد قدّم التزکیة ههنا علی تعلیم الکتاب و الحکمة بخلاف ما فی دعوة ابراهیم (ع) لِأَنَّ هَذِهِ لآیة تصفّ تربیته (ص) لِموثنی أمته، و التزکیة مقدّمة فی مقام التریبة علی تعلیم العلوم الحقّة و المعارف الحقیقة و أما ما فی دعوة ابراهیم (ع) فإنها دعاء و سؤال أن یتحقّق فی ذریته هذه الزکاة و العلم بالکتاب و الحکمة، و العلوم و المعارف اقدم مرتبة و ارفع درجة فی مرحلة التحقّق و الاتصاف من الزکاة الراجعة الی الاعمال و الاخلاق»^۳. با توجه به این توضیح است که حضرت امام (ره) نیز در مقام تربیت

۱- کتاب راه امام از کلام امام - دفتر ۲۲ (فرهنگ و تعلیم و تربیت) صفحه ۳۱۰.

۲- تفسیر المیزان عربی جلد ۱۹ صفحه ۲۶۵

۳- همان منبع (شماره دو) ترجمه: در اینجا تزکیه بر تعلیم کتاب و حکمت مقدم آمده، بر خلاف آنچه در دعای حضرت ابراهیم (ع) آمد (در چند سطر قبل) چون این آیه در مقام توصیف تربیت رسول خدا (ص) بر مومنین است و در مقام تربیت، تزکیه مقدم بر تعلیم علوم حقه و معارف حقیقه است و اما در دعای

امت، تقدّم تزکیه به تعلیم را مورد تأکید قرار می‌دهند.

۲ - هدف پیامبران از بعثت: حضرت امام (ره) در یکی دیگر از سخنرانیهای خود می‌فرماید: «انبیا اصلش آمده‌اند برای تزکیه نفوس انسانی، تعلیم و تربیت و مهار کردن این طبیعت، سر بعثت رسول اکرم تزکیه و تعلیم است»^۱ در این بیان از دیدگاه دیگری اهمیت تزکیه مورد نظر قرار می‌گیرد؛ یعنی اصولاً امام (س) مأموریت انبیا را تعلیم و تربیت و تزکیه انسان و مهار کردن طبیعت و جنبه حیوانی می‌داند و این سخن ایشان در واقع برداشتی از این حدیث پیامبر (ص) است که فرمود: **بعثت لاتمّم مکارم الاخلاق**^۲.

از انسان شناسی اسلام این گونه برداشت می‌شود که اصولاً انسان گونه‌ای آفریده شده است که متوجه خیرات و کمالات است و به فرموده استاد شهید دکتر باهنر، «مبدأ خیرات و کمالات در خود انسان و ذات و جانش وجود دارد؛ یعنی خداوند استعدادی به انسان داده است که می‌تواند به سوی کمال و رشد حرکت کند و اوج بگیرد»^۳. انسان ذاتاً این گونه آفریده شده است؛ و نفس و ما سویها فالهما فجورها و تقویها^۴ «قسم به نفس و آن که او را بیافرید و به او شر و خیر را الهام کرده اما چون بر اثر عدم تزکیه و پیروی از هواهای نفسانی ممکن است دل زنگار گیرد و مانع رشد بسوی کمالات گردد، لذا نقش پیامبران، چنانکه امام راحل (س) نیز فرمودند آشکار می‌شود که برای تهذیب و تزکیه نفوس انسانی آمده‌اند.

ابراهیم (ع) مقام، مقام تربیت نبود، تنها دعا و درخواست بود، از خدا می‌خواست که این زکاة و علم به کتاب و حکمت را به ذریه‌اش بدهد و معلوم است که در عالم تحقق و خارج، اول علم پیدا می‌شود بعد تزکیه، چون تزکیه از ناحیه عمل و اخلاق تحقق می‌یابد، پس اول باید به اعمال صالح و اخلاق فاضل عالم شد و سپس به آنها عمل کرد تا به تدریج زکات هم به دست آید.

۱ - کتاب راه امام از کلام امام دفتر ۲۲ (فرهنگ و تعلیم و تربیت) صفحه ۳۰۵

۲ - سفینة البحار جلد اول صفحه ۴۱۱

۳ - گفتارهای تربیتی / استاد دکتر باهنر / صفحه ۱۸۹

۴ - قرآن کریم / سوره شمس آیه ۷ و ۸

پرورش بالاتر از علم و حکمت است: امام راحل (س) در مجمعی می‌فرمایند: «خداوند تزکیه را مقدم ذکر فرموده است (در آیه ولقد من ... که ذکر شد)، معلوم می‌شود تزکیه نفس از علم و حکمت بالاتر است و بعد تأکید می‌فرمایند همین طور هم هست (زیرا) اگر افراد یک ملت تزکیه و تربیت شده باشند آن ملت پیشرو است»^۱.

تقدم پرورش، تقدم رتبی است: رهبر کبیر انقلاب اسلامی در یکی دیگر از بیانات خود، تقدم پرورش بر آموزش را «تقدم رتبی» می‌دانند و می‌فرمایند: «پرورش قبل از آموزش است، اگر قبل هم نباشد همراه باید باشد و رتبه آن مقدم است به حسب رتبه بر تعلیم کتاب و حکمت»^۲.

حضرت امام (ره) در این بیان به جایگاه رفیع و ویژه پرورش در نظام تعلیم و تربیت می‌پردازند؛ آنچه که نظام آموزش و پرورش اسلامی را از همه نظامهای تربیتی دیگر برتر می‌سازد؛ زیرا چنانکه اشاره شد اصل مهم و اساسی در تربیت اسلامی تزکیه است، همان اصل مهمی که در نظامهای غیر دینی مورد غفلت قرار گرفته است. هدف مکاتب تربیتی غیر دینی، پرورش بُعد مادی انسان و تکیه صرف بر علم و تخصص است و از همین غفلت است که تمدن امروزی، بشر را به پرتگاه سقوط کشانده است. امام راحل (س) با آن دید وسیع و الهامات الهی بر امر اساسی تزکیه تأکید فرموده و راه نجات را فرا راه انسانها می‌کشایند.

پرورش بالاتر از آموزش است: امام بزرگوار (ره) در اهمیت و برتری پرورش بر آموزش و تعلیم می‌فرمایند: «مسأله تزکیه نفس اهمیتش بیشتر از مسأله کتاب و حکمت است و مقدمه‌ای برای این است که کتاب و حکمت در نفس انسان واقع بشود»^۳ این سخنان گهربار

۱- کتاب راه امام از کلام امام - دفتر ۲۲ صفحه ۳۰۵

۲- کتاب راه امام از کلام امام - دفتر ۲۲ صفحه ۳۲۶

۳- کتاب راه امام از کلام امام - دفتر ۲۲ صفحه ۳۲۴ و ۳۲۵

امام (س) از آیات و روایات الهام گرفته است، خداوند در قرآن می‌فرماید: پرهیز پیشه کنید، خدا خود به شما خواهد آموخت^۱ و امام علی (ع) می‌فرماید: «هوای نفس دشمنی عقل است^۲» و امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: خود بینی آدمی را از دانش طلبی منصرف می‌کند و او را به انکار حق و نادانی می‌کشاند^۳.

از آیات و روایات چنین استنباط می‌شود که اگر انسان تقوی پیشه کند و اسیر هوای نفس خویش نگردد، خداوند علم و حکمت را در نفس او قرار می‌دهد.

کسب حقایق علمی و تهذیب: امام (س) می‌فرماید: ... مهذب کنید خودتان را، مهذب بشوید به آداب الله، سنن الله اگر چنانچه این نباشد علم اثر ندارد، آن نوری که خدای تبارک و تعالی فرموده: نورٌ یَهْدِیهِ اللهُ فی قلب من یشاء، اگر مهذب نباشد کسب نخواهد شد، باید هر قدمی که در راه تحصیل برداشته می‌شود، اگر عرض نکنم «دو قدم» لا اقل یک قدم هم باید در باب «تهذیب» اخلاق، در باب تحکیم عقاید، در باب استقرار ایمان در قلب، برداشته شود^۴.

بخش دوم: نقش مثبت اعمال و اجرای این اصل (جنبه ایجابی):

۱- پرورش راه وصول به کمال مطلوب: بر اساس دیدگاه حضرت امام (ره) بین پرورش و رسیدن به کمال مطلوب، رابطه مستقیم وجود دارد چنانکه می‌فرماید: «اگر تزکیه بشود انسان، تربیت شود به تربیتی که انبیا (ع) هدیه آورده‌اند، بعد از تزکیه، کتاب و حکمت هم در او به معنای حقیقی خودش در نفس انسان نقش می‌بندد و انسان به کمال مطلوب

۱- قرآن / سوره بقره آیه ۲۸۲

۲- الحیات (فارسی) جلد یک صفحه ۱۹۶ «وَمَا لَیْلٌ هُوَ لَکَ بِعَقَلٍ»

۳- الحیات (فارسی) جلد یک صفحه ۱۹۹

۴- صحیفه نور ج اول صفحه ۱۲۴

می‌رسد^(۱)».

۲ - نقش پرورش در مراکز آموزش: امام (ره) عقیده دارند در صورتی که این اصل اساس تربیتی در دانشگاه‌ها و مدارس مورد توجه قرار گیرد و بدان عمل بشود، می‌تواند نقش سازنده‌ای به عهده گیرد؛ لذا می‌فرماید: «مدرسه‌های ما، دانشسراهای ما، دانشگاه‌های ما و همه مدارس علوم، چه اسلامی و یا غیر اسلامی، اینها اگر چنانچه در آن تربیت باشد، تزکیه باشد، آنها می‌توانند خدمت بکنند و برای بشر سعادت هدیه بیاورند و همه سعادت‌های بشری از علم و ایمان و تزکیه است^۲».

پرورش و برنامه‌های مراکز آموزشی: برای اینکه تزکیه (پرورش) تنها به صورت بحث‌های نظری مطرح نگردد، و بتواند به صورت عملی نیز در زندگی انسان مؤثر واقع بشود، چنین می‌فرماید: «تهذیب باید در رأس برنامه‌های مراکز آموزشی قرار گیرد ... در رأس برنامه‌های مدارس و مراکز آموزشی، در این جمهوری اسلامی باید این معنا باشد که مذهب باشند، قبل از اینکه عالم هستند، مذهب باشند، قبل از اینکه محصل هستند^۳».

نمونه‌های عینی در تعلیم و تربیت اسلامی: در توضیح کلام امام (ره) باید یادآور شده که مسأله همراه بودن تزکیه و تعلیم و اولویت قائل شدن برای تزکیه در طول قرن‌ها همواره به شدت مورد توجه بوده است و علما و دانشمندان بزرگ اسلامی، نه تنها بدان اهتمام تمام می‌دول داشته‌اند، بلکه تعداد بسیاری از طریق سیر و سلوک و تزکیه نفس و یاری جستن از خداوند به حقایق علمی دست یافته، مشکلات و معضلات علمی خویش را از طریق توسل به منبع فیاض حل کردند که برای نمونه به دو مورد اشاره می‌شود:

نمونه اول: شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا، عالم، فیلسوف و پزشک دنیای اسلام می‌گوید: من

۱ - کتاب راه امام از کلام امام - دفتر ۲۲ صفحه ۳۲۵ و ۳۲۹

۲ - کتاب راه امام از کلام امام دفتر ۲۲ صفحه ۳۲۵ و ۳۲۹

۳ - کتاب راه امام از کلام امام دفتر ۲۲ صفحه ۳۲۹

هر گاه در یک مسأله علمی دچار حیرت و سرگشتگی می‌شدم و حدّ وسط و رمز کشف مجهول را نمی‌یافتم، به مسجد می‌رفتم و نماز دوگانه‌ای در برابر خدای یگانه می‌گزاردم و در نتیجه این برکات ایمان و توجه به خداوند درهای بسته به رویم گشوده می‌شد و مشکلات و ناهمواریهای علمی برای من آسان می‌گشت^۱.

نمونه دوم: مرحوم علامه بزرگوار طباطبائی فیلسوف و مفسر بزرگ قرآن در عصر حاضر نیز می‌فرمایند: «در اوائل تحصیل که به صرف و نحو اشتغال داشتم، علاقه زیادی به ادامه تحصیل نداشتم و از این روی هر چه می‌خواندم نمی‌فهمیدم، چهار سال به همین نحو گذراندم، پس از آن یکباره عنایت خداوندی دامنگیرم شد (بر اثر عبادت و تزکیه و توسل)، عوضم کرد، در خود یک نوع شیفتگی و بی‌تابی برای تحصیل کمال حس کردم ...^۲».

دستورات امام (س) به جوانان:

حضرت امام (ره) در یکی از نامه‌های عرفانی که بنا به درخواست عروس خود مرقوم نموده‌اند، اشاره می‌فرمایند: «... به تو (دخترم) و سایر جوانها که طالب معرفتید، وصیت می‌کنم که شما و همه موجودات جلوه‌ اویند و ظهور ویند، کوشش و مجاهدت کنید تا بارقه‌ای از آن رایباید و در آن محو شوید و از نیستی به هستی مطلق رسید^۳».

رفع حجب نه جمیع کتب: در قسمتی دیگری از نامه خود امام (ره) اشاره می‌فرمایند: شب گذشته اسماء کتب عرفانی را پرسیدی، دخترم در رفع حُجُب کوش نه در جمع کتب... خداوند عزّ و جل برای بیداری علما، آیه شریفه «مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ» را آورده تا بدانند انباشتن علوم - گر چه علم شرایع و توحید باشد از حُجُب نمی‌کاهد بلکه

۱ - جزوه آموزش در اسلام صفحه ۳۶

۲ - جزوه آموزش در اسلام / صفحه ۳۶

۳ - ره عشق / نامه‌های عرفانی امام (ره) صفحه ۲۹

افزایش دهد. و از حُجُبِ صغار او را به حُجُبِ کبار می‌کشاند.^۱
بخش سوّم: زیانهای ناشی از عدم اجرا و اعمال این اصل (جنبه منفی):

عدم تزکیه دولتمردان منشاء تمام گرفتاریها:

حضرت امام (س) با آن بینش الهی و دقیق خویش و با کوله‌باری از تجربه‌های پر بار، نقش مهم و سرنوشت ساز تزکیه را در اداره جامعه خاطر نشان ساخته، عدم تزکیه دولتمردان را منشا تمام گرفتاریها ذکر می‌فرماید: «منشا تمام این گرفتاریها در همه جا این است که آنهایی که عهده‌دار امور ملت هستند تزکیه نشده‌اند»^۲.

علم بدون پرورش و اثر سوء آن: امام (س) در فرازی دیگر بر اثرات منفی و مخرب دانش بدون پرورش اشاره می‌فرماید: «اگر چنانچه نفوس تزکیه نشوند و تطهیر نشوند، از آن اوصاف فاسد بیرون نروند علم اثر سوء در آنها می‌کند»^۳. امام در یکی دیگر از سخنرانیها که شخصیت‌های مملکتی و مهمانان خارجی ده فجر حضور داشتند، می‌فرماید: تزکیه مقدم است بر همه چیز، اگر کسی بخواهد تهذیب بشود، با علم تهذیب نمی‌شود، علم انسان را تهذیب نمی‌کند. گاهی علم انسان را به جهنم می‌فرستد، گاهی علم توحید انسان را به جهنم می‌فرستد، گاهی علم عرفان انسان را به جهنم می‌فرستد. با علم درست نمی‌شود، تزکیه می‌خواهد. بزرگ‌بیم مقدم است بر همه چیز»^۴.

خطر علمای روحانی و استادان پرورش نیافته:

امام (ره) آن حکیم حاذق و الهی می‌دانند که بزرگترین خطر برای جوامع بشری از ناحیه

۱- ره عشق / نامه‌های عرفانی امام (ره) صفحه ۲۹

۲- کتاب راه امام از کلام امام دفتر ۲۲ صفحه ۳۲۶

۳- کتاب راه امام از کلام امام دفتر ۲۲ صفحه ۳۲۶

۴- صحیفه نور جلد ۱۹ صفحه ۹۲

علما و استادان و دانشمندانی است که همراه افزایش علم و تخصص خود به تزکیه و پرورش خویشگن نپرداخته‌اند، لذا می‌فرمایند: «تمام ادیان باطله را علما و دانشمندان اختراع کردند، برای اینکه علم وارد شده بود در جایی که پرورش نشدند، تزکیه نشدند، وقتی علم آمد در جایی که تزکیه نشده این عالم که حاصل این علم است و مُزکی هم نیست خطرناک می‌شود برای جامعه و فرقی نیست مابین علمای روحانی و علمای دانشگاهی و غیره»^۱.

علم و حجاب اکبر: امام بزرگوار (ره) در کتاب نفیس و ارزشمند جهاد اکبر به بحث پیرامون جمله «العلم هو الحجاب الاکبر» می‌پردازند و از تحلیل آن اهمیت تزکیه و پرورش را خاطر نشان می‌فرمایند: «... در نفسی که مهذب نشده، علم حجاب ظلمانی است، العلم هو الحجاب الاکبر، لذا شرّ عالم فاسد برای اسلام از همه شرور خطرناکتر و بیشتر است. علم نور است ولی در دل سیاه و قلب فاسد دامنه ظلمت و سیاهی را گسترده‌تر می‌سازد، علمی که انسان را به خدا نزدیک می‌کند در نفس دنیا طلب باعث دوری بیشتر از درگاه ذی‌الجلال می‌گردد»^۲.

نمونه‌های عینی تحصیل کرده‌های بدون پرورش: امام (ره) به خاطر اینکه خطر آموزش بدون پرورش را بطور عینی و آشکار نشان بدهند به ذکر نمونه‌هایی چند از این گونه افراد در زمان ما می‌پردازند: «جوانهای ما به خارج می‌روند، آنجا آموزش برای ممالک استعماری است ... لذا از پرورش آنان و از آموزش آنان امثال شریف امامی‌ها و نصیری‌ها بیرون می‌آیند، این همه در فرهنگ کار کردند و تحصیل نمودند، دکتر و مهندس و امثال ذالک شدند، لکن وقتی یک شوره زاری بوده است، علم وقتی که در یک نفس غیر سالم واقع شده مثل بارانی می‌ماند که بیارد در جایی که عفونت‌بار است، عفونتش زیاد می‌شود...»^۳.

۱- کتاب راه امام از کلام امام دفتر ۲۲ صفحه ۳۱۴

۲- کتاب جهاد اکبر / حضرت امام خمینی / صفحه ۲۸

۳- کتاب راه امام از کلام امام صفحه ۳۱۵

حضرت امام (ره) در بیان فوق در واقع به نظامهای تعلیم و تربیت فاسد اشاره می‌فرمایند که اساس آموزش آنان تزکیه و پرورش نیست لذا محصول این سیستمهای آموزشی، افراد فاسد و جنایتکاری همچون شریف امامیها و نصیریها خواهد بود و این گونه آموزشهای بدون پرورش نه تنها به حال بشر مفید نیست بلکه برعکس در جهت به سقوط کشاندن و نابودی بشر است. اما اسلام برنامه‌های سازنده و روش‌های تربیتی خاصی برای رشد ابعاد جسمانی، عاطفی، اخلاقی، عقلانی اجتماعی طرح‌ریزی کرده است تا بر اساس آنها تعلیم و تربیت صورت گرفته و حرکت انسان به سوی کمال نهایی امکان پذیر گردد.

نتیجه گیری: از آنچه از کلام و مکتوبات حضرت امام (ره) بیان شد می‌توان به این نتیجه مهم رسید که بر اساس دیدگاه‌ها و نظرات این حکیم الهی و استاد بی‌بدیل، «تقدم تزکیه بر تعلیم» (پرورش بر آموزش) به عنوان یک «اصل اساسی» در نظام تعلیم و تربیت اسلامی مطرح است و لذا باید در همه موارد و مراحل و در تمام فعالیتهای سیستم آموزش و پرورش کشور، راهنما و راهگشای دولتمردان و سیاستگذاران و برنامه‌ریزان تعلیم و تربیت، اولیا فرهنگ، مدیران و مسئولان، مربیان و معلمان، والدین، دانشجویان و دانش‌آموزان قرار گیرد. (بر اساس تعریفی که از اصول تعلیم و تربیت در مقدمه مقاله آورده شد.) و به لحاظ اهمیت این اصل و کاربرد آن در پاسخگویی به مشکلات حل‌ناشدنی تمدن بشری، می‌توان آن را به عنوان نسخه‌ای شفا بخش برای نجات بشریت ارائه نمود و بکار بست.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی